

Hakemli Makale / Refereed Article

Geliş Tarihi / *Received*: 23.02.2017 • Kabul Tarihi / *Accepted*: 13.06.2017

Türkiye Düzey - 1 Bölgeleri için Yoksulluk Üzerine Bir Çözümleme

Güller ŞAHİN*

Halil İbrahim AYDIN**

Öz

Yapılan çalışmanın amacı, yoksulluğu etkilediği düşünülen görece bileşenlerin etkisini Türkiye Düzey-1 Bölgeleri için 2007-2014 zaman dilimi içerisinde incelemektir. Bu amaçla Düzey-1 Bölgeleri kapsamında yer alan on iki alt bölgeye ait yoksulluk oranı, nüfus yoğunluğu, işsizlik oranı, net göç hızı ve ilköğretimde okullaşma oranı değişkenleri kullanılarak eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Eşbütünleşme analiz sonuçları, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olduğunu göstermiştir. Çalışmadan elde edilen temel politika çıkarılması olarak; alt bölgelerarasında yatay-kesit bağımlılığının olması nedeniyle, yoksulluğun azaltılmasına yönelik politikalar belirlenirken göç hızı, işsizlik, ilköğretimde okullaşma, nüfus yoğunluğu göstergelerinin dikkate alınması salık verilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluk, Kalkınma, Düzey-1 Bölgeleri, Panel Eşbütünleşme Analizi*

An Analysis on Poverty for The Level - 1 Regions of Turkey

Abstract

The purpose of the study is to investigate the effects of relative components for the Level-1 Regions of Turkey within the 2007-2014 period. For this purpose, co-integration analysis have been carried out for the twelve sub-regions under these regions using the variables of poverty rate, population density, unemployment rate, net migration speed and enrollment ratio in primary school. Co-integration analysis results revealed long-term relations between the variables. Main political outcome of the study is; as there is a cross-section dependence between the sub-regions, it may be advisable to take into consideration the migration speed, unemployment, enrollment in primary school and population density in developing anti-poverty policies.

Keywords: *Poverty, Development, Level-1 Regions, Panel Co-Integration Analysis*

---

* Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, SBE, İktisat ABD, guller.sahin@dpu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Batman Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü öğretim üyesi, hiaydin12@gmail.com

Giriş

Dünya ülkelerinin çoğunluğu yoksulluk ve/veya kalkınma sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu problemler birbirleri ile illiyet bağı çerçevesinde analiz edilmekte ve kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için yoksulluğun azaltılması gerekmektedir (Aydın, 2015: 71).

Kalkınma olgusu, büyüme evresindeki bir ülke ekonomisinin sosyo-ekonomik problemlerine çözüm üretme olarak açıklanabilmektedir. Diğer bir deyişle, kalkınmanın asıl amacı ekonomik büyümeden elde edilen kaynakların, daha rahat ve gelişmiş bir yaşam için bireylerin sosyal sorunlarının çözümünde kullanılmasıdır. Sosyal problemlerin çözülmesi süreci olarak ifade edilen kalkınma için, ekonomik imkânların da ileri seviyede olması sağlanmalıdır (Ersungur, 2005: 20). Bu noktadan hareketle yoksulluğu minimize etmek suretiyle bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesi mümkün olmakta ve çarpan etkisi ile ulusal kalkınmaya katkı sunulmaktadır.

Yoksulluk olgusu ise genel anlamda insanların temel ihtiyaçlarını karşılama imkânına sahip bulunamaması ve yaşayabilecekleri minimum hayat standartlarının olmaması şeklinde ifade edilmektedir. Yoksul statüsünde bulunan kişiler, toplumsal refah seviyesinin ve toplumsal yaşam standardının mutlak ya da görel olarak minimum bir düzeyinin altında bulunması şeklinde açıklanmaktadır (Öztürk, Çetin, 2011: 2664 & Eren, 2011: 85). Yoksulluk kavramı dar ve geniş anlamda olmak üzere iki farklı şekilde açıklanmaktadır. Yoksulluk dar anlamda, açlıktan ölme ve barınacak yerin bulunmaması şeklinde; geniş anlamda ise gıda, giyim ve barınma gibi olanakların insanların yaşamlarını devam ettirmek için yeterli olmasına rağmen bu olanakların toplumun genel düzeyinin gerisinde kalması şeklinde tanımlanmaktadır (Ensari, 2010: 9).

Yoksulluk, kalkınmalarını gerçekleştirememiş az gelişmiş ülkelerde nüfus artış oranının yüksek olması sebebi ile bireylerin fizyolojik, sosyal ve fiziki ihtiyaçlarını giderememesi sonucu gün yüzüne çıkmaktadır. Yoksulluk, temelde bir az gelişmişlik problemi olmakla beraber gelişmiş ülkeler için de sorun teşkil etmektedir. Yoksulluk, hemen hemen bütün ülkelerde var olan bir ekonomik hastalık olarak açıklanmaktadır. Ancak, bu hastalık az gelişmiş ülkelerde çok daha ciddi seviyelere ulaşmış bulunmaktadır (Gündüz, 2006: 34-35).

Yoksulluğun fazla üretemeden, üretilen değerler karşılığında elde edilen değerlerin bireyler, bölgeler ve sektörler arasında adil bir şekilde paylaştırılmamasından ortaya çıktığı belirtilmektedir. Yoksullukla ilgili yazın taraması incelendiğinde, yoksulluğun nedenlerinin makro ve mikro düzeyde ele alındığı dikkati çekmektedir. Bu doğrultuda nedensel makro büyüklükler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Özgenç, 2013: 45-46):

- Savaş, çatışma, terör ve doğal afet,
- Küreselleşme,

- Yetersiz ve/veya eşitsizliği artırıcı büyüme,
- Enflasyon,
- İşsizlik ve düşük ücret,
- Adaletsiz vergi sistemi,
- Bütçe açıkları, dış borç ve cari açık,
- Gelir dağılımı eşitsizliği,
- Serbest ticaret ve serbest finansal akımlar,
- Devletin küçülmesi ve özelleşmeye yönelik politikalar,
- Yetersiz beşeri sermaye,
- Temel ve mesleki eğitim yetersizliği,
- Fırsat eşitsizliği,
- Demokrasi, hak ve özgürlükler,
- Sosyal güvenlik sistemlerindeki problemler,
- Yetersiz beslenme ve açlık,
- Ekonomik krizler,
- Yüksek doğurganlık oranları ve hızlı nüfus artışı,
- Yönetimsel ve yasal nedenler,
- Teknolojik gelişmeye erişmede fırsat eşitsizliği,
- Ekolojik kapasitenin adil dağılmaması,
- Yolsuzluk,
- Piyasada tekelleşme,
- Göç, çarpık kentleşme,
- Aile yapısında ve sosyal bağlarda değişim,
- Cinsiyet eşitsizliği ve kadın haklarının çiğnenmesi,
- Adil olmayan hukuk ve yargı sistemi

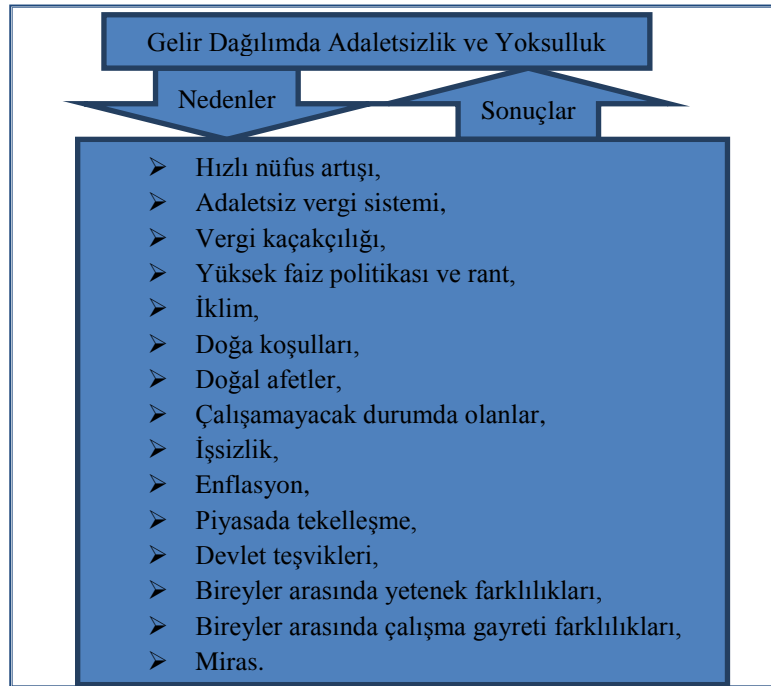
Yoksulluğun mikro nedenleri olarak ise:

- Madde bağımlılığı ve kumar gibi kötü alışkanlıklar,
- Düşük eğitim düzeyi,
- Cinsiyet,
- Ev hanımlığı, ücretsiz aile işçiliği gibi zamanın ekonomik değeri olmayan işlere ayrılması,
- İşgücü talebine uygun özelliklere sahip olmama,
- Temel ve mesleki eğitim yetersizliği
- Boşanma, terk edilme, ölüm gibi nedenlerle ailenin dağılması,
- Çalışmaya ilişkin olumsuz etik değerler,
- Suç kurbanı olmak,
- Yetersiz beslenme ve açlık,
- Yaş, cinsiyet gibi demografik özellikler,
- Özürlülük, fiziksel ve ruhsal sağlık bozukluğu gibi unsurlar sayılmaktadır.

Yoksulluk ve gelir dağılımı kavramları birbirleri ile son derece yakın kavramlardır. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerden kaynaklı olarak yoksullukta

değişim gözlemlenmektedir. Gelir dağılımındaki dengesizliğin artması yoksulluğu tetiklemekte, yaşam şartlarını kötüleştirmekte ve yoksulluğun derinleşmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk ile gelir dağılımı eşitsizliği birlikte düşünülmeli gereken kavramlardır (Aydın, 2015: 75). Yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği ile birlikte ele alındığında ise ortaya çıkan neden ve sonuç döngüsü Şekil 1 gibi olacaktır:

Şekil 1: Gelir Dağılımında Adaletsizliğin ve Yoksulluğun Nedenleri

Kaynak: Aktan, 2002: 3.

Şekil 1 içerisinde yer alan nedenler, gelir dağılımında adaletsizlik ile yoksulluk sorunlarını oluşturmakta ve bu durum ülkelerin kalkınmalarının önünde önemli bir engel meydana getirmektedir.

Türkiye’de politika yapıcılar kalkınmanın tarihsel seyri içerisinde çeşitli politikalar geliştirerek, bu politikaları hayata geçirmişlerdir. Günümüzde bölgesel kalkınma politikaları açısından Türkiye’de ön plana çıkan bölge sınıflandırması, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılması (İBBS) olarak görülmektedir. Söz konusu sınıflandırma, Avrupa Birliği (AB) bölgesel politikaları ile beraber kullanılan bölge sınıflandırması esas kabul edilerek, Türkiye’nin AB’ye uyum sürecinde benimsenen bir araç olarak açıklanmaktadır. 28.08.2002 Tarih ve 2002/4720 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren İBBS ile hedeflenen bölgesel istatistiklerin ve verilerin toplanması, geliştirilmesi, iletilmesi; bölgelerin sosyo-ekonomik açıdan analizlerinin yapılması; bölgesel politikaların

çerçevesinin belirlenmesi ve AB'nin bölgesel istatistiki sistemine uygun, karşılaştırılabilir istatistiki bir veri tabanı oluşturulmasıdır. İlgili Bakanlar Kurulu Kararı'na göre Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 şeklinde üç aşamalı bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Düzey 3 kapsamında 81 ilin her biri bir birim olarak ele alınmıştır. Düzey 2 istatistiki bölge birimleri 26 adet olup, Düzey 3 kapsamındaki komşu illerin gruplandırılması sonucu belirlenmiş birimleri kapsamaktadır. Düzey 1 istatistiki bölge birimleri ise 12 adet olup, Düzey 2'de yer alan bölge birimlerinin sınıflandırılması sonucunda tanımlanmış bölgelerden oluşmaktadır (Çağatay, 2016: 350).

Çalışmamızda ele alınan Düzey 1 bölgelerinin yoksulluk sorununa ışık tutması amacıyla 2010-2014 yılları arasındaki yoksulluk oranı değerleri Tablo 1 içerisinde gösterilmektedir:

Tablo 1: Düzey 1 Bölgeleri Medyan Gelirin %50'sine Göre Yoksulluk Oranı (%)

Düzey 1 Bölgeleri	2010	2011	2012	2013	2014
TRA Kuzeydoğu	15,3	14,7	13,2	11,8	13,0
TRB Ortadoğu	11,5	13,2	13,4	12,5	11,6
TRC Güneydoğu	11,5	15,1	12,8	11,9	10,0
TR1 İstanbul	11,5	11,7	9,6	8,6	10,5
TR2 Batı Marmara	14,6	11,6	13,0	10,6	10,8
TR3 Ege	12,1	11,9	11,6	11,1	10,6
TR4 Doğu Marmara	9,9	9,0	10,8	9,1	7,9
TR5 Batı Akdeniz	14,5	13,7	12,9	11,1	11,6
TR6 Akdeniz	12,6	12,3	13,7	11,2	14,5
TR7 Orta Anadolu	12,2	13,3	12,4	10,6	10,0
TR8 Batı Karadeniz	14,4	13,8	12,0	11,1	10,5
TR9 Doğu Karadeniz	13,4	10,7	11,1	9,0	10,5

Kaynak: TÜİK (erişim tarihi: 28.09.2016)

Tablo 1 incelendiğinde; 2014 yılına ait en düşük yoksulluk oranı %7,9 ile Doğu Marmara iken, en yüksek yoksulluk oranı ise %14,5 ile Akdeniz bölgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 2010-2014 Yılları arasına ait genel bir değerlendirme yapıldığında ise, Düzey-1 bölgelerinde yoksulluk oranı %10 düzeyinde değişiklik göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, yoksulluğu etkilediği düşünülen göreceli bileşenlerin etkisini Türkiye Düzey-1 Bölgeleri için 2007-2014 zaman dilimi içerisinde incelemektir. Amaç doğrultusunda; giriş bölümünün ardılı çalışmanın birinci bölümünde literatür seçkisine yer verilmiş, ikinci bölümünde veri seti, yöntem bilim ve bulgular kısmı açıklanmıştır.

1. Literatür

Çalışmamızın yoksulluğu etkilediği düşünülen göreceli bileşenlerinin seçiminde makro büyüklükler olarak ifade edilen nüfus yoğunluğu, işsizlik oranı, net göç hızı ve ilköğretimde okullaşma oranı değişkenleri kullanılmıştır. Bu bağlamda literatür seçkisi; çoğun Türkiye özelinde ve yoksulluk boyutunda gelir dağılımı eşitsizliği, göç, istihdam, işsizlik, eğitim, demografik değişken, finansal gelişme, sosyal harcama, sürdürülebilir kalkınma ve kavramsal çerçevedeki güncel çalışmalardan oluşmaktadır.

Çalışkan (2010) çalışmasında, gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk arasında durum analizi yaparak, Türkiye'nin özellikle OECD ülkeleri içindeki konumunu değerlendirmiştir. Türkiye'nin gelir eşitsizliği ve yoksulluk konularında gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça dezavantajlı bir konumda bulunduğu; 1960'lı yıllardan günümüze değin gelir eşitsizliğinde anlamlı bir iyileşmenin gerçekleşmediği; siyasi iktidarların gelir dağılımında adaleti sağlama ve yoksullukla mücadele amacıyla uygulanan sosyal politikalara yeterince ağırlık vermedikleri; 2008 küresel ekonomik krizin ülkemize ilk yansımalarının gelir eşitsizliği ve yoksulluk açısından olumsuz bir konjoktüre girilmesi elde edilen bulgular arasındadır.

Üzümcü (2014) araştırmasında bölgesel kalkınma, gelir dağılımı, yoksulluk ve sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi gelişmeleri üzerine değerlendirme yapmıştır. Bölgesel kalkınma çabalarının hem başarısızlığını gösteren hem de bu çabaları dolaylı biçimde sınırlayan veya engelleyen gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk ve diğer sosyal ekonomik göstergeleri içeren sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi gelişmeleri çerçevesinde Malatya (TRB1) alt bölgesini incelemiştir.

Tümtaş ve Ergun (2014), Van kent merkezi saha araştırması kapsamında 2014 yılı hane halkı verilerini kullanarak zorunlu ve isteğe bağlı göçün yarattığı yoksulluğun etkilerini, buna ek olarak 2011 yılında kentte yaşanan depremin etkilerine değinmişlerdir. Elde edilen bulgularda, kent genelinde belirgin bir yoksulluk tablosu görüldüğüne ve kentin en önemli sorunsal algılarını işsizlik ve yoksulluk olgularının oluşturduğuna ulaşılmıştır.

Güneş (2009), tarafından yapılan çalışmada kentsel yoksulluk, göç ve istihdam arasındaki ilişki Eskişehir ilinde hane halkı üzerine yapılan alan araştırmasının bulgularına dayanarak incelenmiştir. Çalışmada göçün yoksulluğa neden olduğu: (1) Kırsal kesimde mülksüzleşen, kendisinin ve ailesinin yeniden üretimi sağlayabilecek kaynaklardan yoksun olan 1980 sonrası kentin yeni göçmenleri, yoksulluğu daha derinden yaşamaktadır ve yaşamını yardım olarak sürdürmektedir (2) Yoksul göçmenler çoğunlukla düşük ücretli, düzensiz, güvencesiz, örgütsüz, geçici işlerde istihdam edilmekte ve uzun süreli işsizler olarak gelir kaynaklarının tamamen dışında kalmaktadır tezleri ile ortaya konmuştur.

Çalışkan (2007) çalışmasında, Türkiye’de eğitim seviyesi ile işgücüne katılım, işsizlik ve yoksulluk oranları arasındaki ilişkileri analiz etmiştir. Eğitim seviyesi ile işgücüne katılım ve yoksulluk oranları arasında teorik beklentilerle uyumlu, ancak işsizlik oranları açısından eğitim sisteminin beklentilerle uyumsuz olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Alpaydın (2008) tarafından yapılan çalışmada, başat olarak eğitimin ekonomik ve sosyal getirileri ele alınmış, çeşitli ülkelerde ve Türkiye’de eğitim düzeyine göre yoksulların oranları incelenmiştir. Ardılı Türkiye’de eğitimin işgücü durumu, farklı gelir gruplarında ve bölgelerde eğitim harcamaları, eğitimin finansmanı gibi niceliksel veriler değerlendirilmiştir. Bulgular arasında alınan eğitimlerin niteliğinin farklı okul ve bölgelerde önemli değişiklikler gösterdiğine dikkat çekilmiş, kamu eğitim yatırımlarının yoksulluğu azaltıcı etkisine vurguda bulunulmuştur.

Öztürk (2012), toplam doğurganlık hızı ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi 1990 ve 2000 yıllarına ait Türkiye il verileri ile yatay-kesit tahminlemesi kullanarak araştırmıştır. Bulgularda, doğurganlık hızı ile illerin gelirleri arasında anlamlı ve negatif bir ilişki saptanmıştır. Benzer bulgulara doğurganlık hızı ile ilintili olarak bağımlılık oranı ve ortalama hane halkı büyüklüğü için de ulaşılmıştır. Ayrıca, illerin yoksulluğunda çok sayıda çocuk sahibi olma davranışının önemli olduğu ve toplam doğurganlık hızlarının yüksek/düşük olduğu illerde gelir düzeyinin düşük/yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Jalilian ve Kirkpatrick (2005) yaptıkları çalışmada, 42 gelişmekte olan ülkede finansal gelişmenin yoksulluğun azaltılmasına etkisini havuzlanmış panel veri metoduyla incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, finansal gelişmenin yoksulluğu azaltıcı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Donou-Adonsou ve Sylwester (2016) yaptıkları çalışmada, 2002-2011 dönemine ait verilerle gelişmekte olan 71 ülkede finansal gelişmenin, yoksulluğu hangi oranda azalttığını sabit etkili iki aşamalı En Küçük Kareler (Least Squares-LS) yöntemi ile araştırmışlardır. Bulgular finansal gelişmenin başat göstergesi olarak GSYH kredi kullanımının, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı ile ölçümlendiği zaman bankaların yoksulluğu azalttığını göstermiştir. Yoksulluk açığının karesi alındığında ise, bankaların yoksulluğu azaltmada önemli bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Diğer yandan, mikro finans kurumlarının yoksulluk üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı bulgulanmıştır. Bulgular temel olarak yoksulluğu azaltmak için bankaların etkin, mikro finans kurumlarının ise etkisizliğine işaret etmiştir.

Sam (2008) tarafından yapılan çalışmada, yoksulluğa dair kapasite yaklaşımı tahlil edilmiştir. Hazırlanan çalışmada insani gelişme ve insani yoksulluk olgularının özünü açıklayan Amartya Sen’in geliştirmiş olduğu kapasite yaklaşımı irdelenmiş olup, kalkınma ve yoksulluk konusunda ileri sürdüğü argümanlar açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada kapasite yaklaşımının, kalkınma

ve yoksulluk gibi benzeşik konularda çözüm tekniği üretme süreci içerisinde alternatif bir düşünsel çerçeve olarak değerlendirilebileceği önerilmiştir.

Özgenç (2013) çalışmasında, sürdürülebilirlik ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada sürdürülebilirlik ve yoksulluk olgularının tarihsel gelişim aşamaları ele alınarak, kavramlar arasında kurulan ilişki mekanizması ve Türkiye'nin performans görünümü irdelenmiştir. Salık verilen temel politika önerileri ise, belirlenen hedeflerin ve alınan kararların zaman boyutunda ekoloji, ekonomi ve sosyal alanlar üzerindeki etkileri ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği; yoksulluğun ulusal ve uluslararası unsurlardan etkilendiği; yoksulluğun ortadan kaldırılmasının diğer politika alanlarının sürdürülebilir başarısı için ön şart olduğu; yoksullukla mücadele için özerk kurumsal bir yapının bulunması; yoksullukla mücadele yöntemlerinin ülkelerin her alandaki kapasiteleri ve ülke gerçekleri göz önünde bulundurularak belirlenmesi olarak sıralanabilir.

Çelikay ve Gümüş (2014) tarafından hazırlanan çalışmada, Türkiye'de yoksullukla mücadele etmek için gerçekleştirilen sosyal harcamaların, yoksulluk sorununu nasıl etkilediğini tespit etmek üzere bir analiz yapılmıştır. İBBS içerisinde kategorize edilen 26 bölgenin 2004-2011 yılları arasına ait sosyal harcama ve yoksulluk oranı verileri ile statik panel veri analizi yapılmıştır. Çözümleme sonuçlarına göre, sosyal harcamaların gayri safi katma değer içindeki payı arttıkça yoksulluk oranının azaldığı tespit edilmiştir. Sosyal harcamaların alt bileşenlerini oluşturan eğitim harcamaları, sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamaları için de benzeşik bulgulara ulaşılmıştır.

Boukhatem (2016) araştırmasında, düşük ve orta gelirli 67 ülkenin 1986-2012 dönem aralığında finansal gelişmesinin, yoksulluğu hangi kanallar aracılığı ile etkilediğini analiz etmiştir. Elde edilen bulgulara göre, finansal gelişmenin yoksulluğu önemli ölçüde azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, düşük ve orta gelirli ülkelerde fakirlere yönelik kamu yatırım politikalarının sorun oluşturabileceği belirtilmiştir.

2. Veri Seti, Yöntembilim ve Bulgular

A. Veri Seti ve Özellikleri

Yapılan çalışmanın amacı, yoksulluğu etkilediği düşünülen göreceli bileşenlerin etkisini Türkiye Düzey-1 Bölgeleri için 2007-2014 zaman dilimi içerisinde incelemektir. Bu amaçla Düzey-1 Bölgeleri kapsamında yer alan on iki alt bölgeye ait yoksulluk oranı, nüfus yoğunluğu, işsizlik oranı, net göç hızı ve ilköğretimde okullaşma oranı değişkenleri kullanılarak panel birim kök sınamaları ve panel eşbütünleşme testi yapılmıştır. Panel veri analizi kapsamında modele ait fonksiyonel ifade aşağıdaki şekilde kurulmuştur:

$$(PR60)_i = f(\ln PD, \ln MS, UR, ER)_i(1)$$

Fonksiyonda yer alan $PR60$, yoksulluk oranı (medyan gelirin %60'ına göre, %); $lnPD$, nüfus yoğunluğu (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), kilometrekareye düşen kişi sayısı); $lnMS$, net göç hızı (ADNKS, %); UR , işsizlik oranı (15 yaş ve üzeri, %); ER , ilköğretimde okullaşma oranı (net, %) değişkenlerini ifade eden kısaltmalardır.

Değişkenlere ait serilere logaritmik dönüşüm işleminin uygulanması, serinin değerleri arasındaki farkları azaltacağından kısmen serinin durağanlaşmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda nüfus yoğunluğu ve net göç hızı değişkenlerine ait seriler için logaritmik dönüşüm işlemi uygulanmış, düzey değerleri itibarıyla mevcut oransal bir değer olan yoksulluk oranı, işsizlik oranı ve ilköğretimde okullaşma oranı değişkenlerine ait seriler ise yarı logaritmik bir kalıpta model içerisinde yer almıştır. Tüm değişkenlere ait ikincil veriler, yıllık veri sıklığı altında Türkiye İstatistik Kurumu'nun veri tabanından derlenmiştir. Çözümleme işlemleri ise, ekonometri paket programı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

B. Yöntembilim

Kurulan modelde çözümleme işlemleri için yatay-kesit bağımlılık testi, panel birim kök sınamaları ve panel eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır.

1. Yatay-Kesit Bağımlılık (Cross-Section Dependence) Testi

Panel veri modellerinde bozuklukların yaygın olarak bağımsız yatay kesitlerden kaynaklandığı varsayılır. Bu durum özellikle yatay-kesit boyutu (N) büyük olduğu zaman geçerlidir. Panel regresyon modelleri kurulurken genellikle kesitsel bağımlılığın mevcut olduğuna yönelik alan yazında önemli kanıtlar vardır. Tahminleme işlemlerinde yatay-kesit bağımlılığının dikkate alınmaması tahmincinin etkisizliği, test istatistiklerinin geçersizliği ve hesaba katılmamış artıkların bağımlılığı gibi ciddi sorunlar yaratmaktadır.

Yatay-kesit bağımlılığını ölçümlemek için kullanılan testlerden Breusch-Pagan (1980) Lagrange Multiplier (LM) ve Pesaran (2004) CD testleri, zaman boyutunun birim sayısından büyük olduğu durumlarda; Pesaran (2004) CD_{LM} testi ise birim sayısının zaman boyutunu aştığı durumlar için tercih edilen tahmincilerdir. Çalışmamızdaki Düzey-1 Bölgeleri içerisinde yer alan 12 alt bölge (N) ve 2007-2014 zaman dilimi boyutundaki 8 yıl (T), $N>T$ koşulunu sağlamaktadır. Bu doğrultuda yatay-kesit bağımlılığı için Pesaran CD_{LM} tahmincisi tercih edilmiştir (Erataş vd., 2013: 24):

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} c_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + d_i t + h_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^{p_i} n_{ij} \Delta \bar{y}_{i,t-j} + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

Denklik (2) içerisinde yapılan çözümleme sonucunda CD_{LM} test istatistik değerlerine ulaşılır ve kalıntılar arasında eş anlı ilgileşim beklenir. İlgileşimin istatistiksel anlamlılığı Breusch-Pagan LM sayesinde incelenmektedir:

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \sim X_{N(N-1)/2}^2 \quad (3)$$

Denklikteki ρ_{ij} , her bir denklemin LS tahmincisi ile ulaşılan kalıntılar arasındaki basit ilişim katsayısını ifade eden notasyondur. Kalıntılar arasında ilişim olmadığını ifade eden H_0 yokluk hipotezi altında; LM, N sabitken ve T sonsuza doğru giderken $ki - k$ are dağılımını göstermektedir.

Pesaran (2004) birim sayısının, zaman boyutunu aştığı durumlarda yatay kesitlerin birbirleri ile ilişim içerisinde olup olmadığını test etmek için Breusch-Pagan LM testine alternatif olarak farklı bir test istatistiğini önermiştir. Pesaran'ın CD_{LM} test istatistiği aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$LM_S = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T_{ij} \hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \rightarrow N(0,1) \quad (4)$$

Denklik (4) içerisinde yer alan CD_{LM} testine ait temel hipotezler:

$$H_0: \rho_{ij} = \rho_{ji} = \text{cor}(u_{it}, u_{jt}) = 0, i \neq j \text{ (yatay-kesit bağımlılığı yoktur)}$$

$H_1: \rho_{ij} = \rho_{ji} \neq 0, i \neq j$ (yatay-kesit bağımlılığı vardır) şeklinde yorumlanmaktadır.

Panel regresyon modellemelerinde yatay-kesit bağımlılığı, aynı zamanda çözümleme işlemi için kullanılacak birim kök sınamalarına karar verme adımıdır. Buna göre birimler arasında yatay-kesit bağımlılığı olmaması durumunda birinci nesil birim kök sınamaları, tersi durumda ikinci nesil birim kök sınamaları kullanılmaktadır.

2. Panel Birim Kök Sınamaları

Seriler arasında ortaya çıkması olası sahte regresyon problemini ortadan kaldırmak amacıyla serilerin durağanlığı Pesaran (2007) ikinci nesil panel birim kök sınaması ile incelenmiştir. Pesaran'a göre faktör yüklemelerini tahmin etmek yerine, birimler arasındaki ilişimi ortadan kaldırmak için basit bir yöntem önerilir. Söz konusu yöntem, Augmented Dickey-Fuller (ADF) regresyonunun gecikmeli yatay-kesit ortalamaları ile genişletilmiş halidir. Böylece, regresyonun birinci farkı kesitler arasındaki ilişimi yok etmektedir. Basit bir "Yatay-Kesit Genelleştirilmiş Dickey Fuller (Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller / CADF)" regresyonu aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013: 223-24):

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i^* Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + d_1 \Delta \bar{Y}_t + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

Denklikte yer alan $\bar{Y}_t, N$ gözlem sayılarının t zamana göre ortalamasını vermektedir. Gecikmeli yatay-kesit ortalamaları ve birinci farkların varlığı, faktör yapısı aracılığı ile birimler arası ilişimi göz önüne almaktadır. Hata terimi veya faktörde ilişim olması durumunda, regresyon tek değişkenli olarak Y_{it} ve $\bar{Y}_t$ 'nin gecikmeli birinci farklarının eklenmesi ile genişletilmektedir:

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i^* Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p d_{j+1} \Delta \bar{Y}_{t-j} + \sum_{k=1}^p c_k \Delta Y_{i,t-k} + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

$$i = (1, 2, \dots, N)$$

Ortalama sıfırdan farklı olduğu zaman ve N sonsuza süregiderken, ortak ögenint ve t 'nin gecikmeli değerleri ile yakınsayabileceği belirtilmiştir. Her bir yatay kesitte u_{it} 'deki olası otokorelasyonu göz önünde bulundurmak için, ortak öge $\Delta \bar{Y}_t$ ve $\Delta \bar{Y}_t$ 'nin gecikmeli değerleri yakınsayabilir.

$$H_0: \rho_i = 0 \text{ (seri durağandır)}$$

$$H_1: \rho_i < 0 \text{ (seri durağan değildir)}$$

CADF'de ρ_i katsayılarına ilişkin t değerlerine ulaşılır. Pesaran (2007) tarafından kritik değerler tablo haline getirilmiştir. Pesaran yaptığı Monte Carlo benzetimlerinde CADF'nin $N > T$ ve $T > N$ her iki durumu içinde geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu bu durum çalışmamızda CADF panel birim kök testini tercih etmemizin bir diğer nedenidir.

Denklik (6)'da bir bilgi kriteri veya ardışık testler kullanılarak, genişletme derecesi seçilmektedir. Regresyon tahminleme işleminin ardılı, CIPS istatistiğini elde etmek için gecikmeli değişkenlerin t-istatistiklerinin ortalamaları (CADF_i) bulunmaktadır:

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i(7)$$

Denklik (7) içerisindeki gibi elde edilen CIPS istatistiğinin birleşik asimptotik limiti standart değildir. Kritik değerler farklı N ve T değerleri için hesaplanmaktadır.

3. Panel Eşbütünleşme Yöntemi

Modellememizde Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi, dört istatistik üzerine kurulduğu ve oldukça esnek olduğu, hata düzeltme modelinin kısa ve uzun dönem parametrelerinde heterojenliğe izin verdiği, ayrıca yatay kesitler arasında ilişileşim olduğunda dirençli kritik değerler öz çıkarım sonucu elde edilebildiği için tercih edilmiştir (Yerdelen Tatoğlu, 2013: 240).

Westerlund (2007) tarafından panel verilerle çalışırken eşbütünleşme ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Hata Düzeltme Modeli (Error Correction Model-ECM) temelli dört adet test önerilmiştir. Söz konusu testlerin temelini, her bir yatay kesitin kendi hata düzeltmesine sahip olup olmadığının belirlenmesi aracılığıyla eşbütünleşme ilişkisinin sınanması oluşturur. Bu ilişki Denklik (8)'de yer alan regresyon olarak ifade edilir (Yerdelen Tatoğlu, 2013: 239-40):

$$\Delta Y_{it} = \delta_i' d_t + \lambda_i' \Delta X_{it} + \gamma_i Y_{it-1} + \varphi_i X_{it-1} + e_{it}(8)$$

Regresyon modelindeki d_t , sabit ve trend deterministik öğeler vektörünü; γ_i , uzun dönem ve φ_i , kısa dönem parametrelerini simgelemektedir. Modeldeki d_t , vektörüne bağlı olarak üç durum söz konusudur:

$$1. d_t = \{\emptyset\}$$

2. $d_t = 1$
3. $d_t = (1, t)$

Otoregresif parametrenin (ρ) her bir yatay-kesit ya da tüm panel olmak üzere iki şekilde değerlendirilmesine izin verilmektedir. Birinci tür istatistikler “panel varyans oranı istatistikleri” olarak tanımlanmaktadır. Bu istatistiklerde, tüm yatay kesitler için otoregresif parametre sabit olmaktadır ($\rho_i = \rho$). İkinci tür istatistikler ise “grup ortalaması varyans oranı istatistikleri” ismini alır ve ρ , kesitler arasında farklılık göstermektedir.

P_a ve P_t test istatistikleri, paneli oluşturan tüm bilgiler ile hesaplanarak hipotezler kurulur:

$$H_0: \rho_i = 0 \text{ (tüm } i \text{'ler için)}$$

$$H_1: \rho_i < 0 \text{ (tüm } i \text{'ler için)}$$

Hipotezlerin kurulmasından sonra P_a ve P_t istatistikleri Denklik (9) ve (10) içerisindeki gibi hesaplanır:

$$P_a = \left(\sum_{i=1}^N L_{i11}^{-1} \right) \sum_{i=1}^N L_{i12} \text{ (9)}$$

$$P_t = \hat{\sigma}^{-1} \left(\sum_{i=1}^N L_{i11}^{-1/2} \right) \sum_{i=1}^N L_{i12} \text{ (10)}$$

Her bir yatay-kesit için tahmin edilen ρ_i 'ler ve ρ_i 'lerin t oranlarının ağırlıklı ortalaması hesaplanarak, grup ortalaması istatistikleri G_a ve G_t elde edilir:

$$H_0: \gamma_i = 0 \text{ (tüm } i \text{'ler için)}$$

$$H_1: \gamma_i < 0 \text{ (en az bir } i \text{ için)}$$

G_a ve G_t istatistikleri ise aşağıdaki denklikler aracılığı ile ifade edilir:

$$G_a = \sum_{i=1}^N L_{i11}^2 L_{i12} \text{ (11)} \quad G_t = \sum_{i=1}^N \hat{\sigma}_i^{-1} L_{i11}^{-1/2} L_{i12} \text{ (12)}$$

Söz konusu her iki grup test için, H_0 yokluk hipotezinin reddedilmesi paneli oluşturan seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

Westerlund panel eşbütünlük test bulguları, standart normal dağılım kritik değeri ile karşılaştırılırken geçerli varsayım yatay kesitlerin bağımsız olmasıdır. Westerlund, yatay-kesit bağımlılığını dikkate almak için hesaplanan test istatistiklerinin Chang (2004)'de belirtilen bootstrap dağılım kritik değerler ile karşılaştırılmasını salık vermektedir.

C. Bulgular

Çalışmanın çözümleme bulgularına üç aşamada ulaşılmıştır. Birinci aşamada yatay-kesit bağımlılık testine, ikinci aşamada panel birim kök

sınamalarına, üçüncü aşamada ise panel eşbütünlük testine ilişkin sonuçlardan elde edilen bulgular aşağıda açıklanmıştır.

Yatay-kesit bağımlılık test sonuçlarına göre CD_{LM} tahmincisi için olasılık değeri 0.05 düzeyinde anlamlı bulunmuş ve “ H_0 : yatay-kesit bağımlılığı yoktur” hipotezi reddedilmiştir. İlgileşimlerin istatistiksel anlamlılığı altında yokluk hipotezinin reddedilmesi, seriler arasında yatay-kesit bağımlılığı olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu bulguya göre, on iki alt bölge yatay-kesit birimlerinden birine gelen bir yoksulluk şoku diğer bölgeleri de etkilemektedir. Yatay-kesit bağımlılığına ait test sonuçları Tablo 2 içerisinde aktarılmıştır:

Tablo 2: Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Değişkenler	Breusch-Pagan LM		Pesaran CD_{LM}	
	Test İstatistiği	Prob	Test İstatistiği	Prob
PR60	120.415	0.000	10.416	0.000
lnPD	335.944	0.000	18.328	0.000
lnMS	157.309	0.000	12.063	0.000
UR	248.554	0.000	15.709	0.000
ER	264.841	0.000	16.213	0.000

Düzey-1 alt bölgeleri arasında yatay-kesit bağımlılığı olması nedeniyle, çözümleme işlemleri için ikinci nesil birim kök sınamaları kullanılmıştır. Birim kök sınama sonuçları Tablo 3 içerisinde gösterilmiştir:

Tablo 3: CADF Panel Birim Kök Sınama Sonuçları

Değişkenler	PR60	lnPD	lnMS	UR	ER	p*
CADF _{t-ist.}	-8.884	-8.473	-7.111	-8.407	-3.476	0
	-4.173	-5.531	-3.961	-6.815	-0.538	1
	-6.015	-7.422	-5.076	-5.910	-1.493	2
CIPS _{ist.}	-5.094	-7.947	-4.518	-6.362	-2.484	

Not: * p, gecikme uzunluğu simgesidir ve en yüksek p değeri, 2 olarak alınmıştır. Gecikme uzunluğuna göre en düşük Akaike Information Criticon (AIC), p değeri 0'dır.

Birim kök sınama sonuçlarına göre; yoksulluk oranı, nüfus yoğunluğu, net göç hızı ve ilköğretimde okullaşma oranı değişkenlerine ait t-istatistik değeri, Pesaran (2007)'in makalesindeki Tablo II-c kritik değerleri ile karşılaştırıldığında düzey değerlerinde 0.05 önem seviyeleri için anlamlı bulunmuştur. Serilerin birim kök içermediğini ifade eden yokluk hipotezi kabul edilmiş, söz konusu değişkenler düzey değerlerinde birim köklü sonuçlar türetmemiştir. Değişkenler için hesaplanan CADF_{t-ist.} değerleri, kritik değer tablosunda yer alan 0.05 önem düzeylerine göre -3.81'den küçüktür. Ayrıca her bir değişken için hesaplanan CIPS değerleri, kritik değer tablosundaki düzey değerlerinde 0.05 önem seviyeleri için -2.79'dan küçüktür. Ancak, işsizlik oranı değişkeni Tablo II-c kritik değerleri ile karşılaştırıldığında 0.05 önem düzeyine göre anlamsız bulunmuştur. İşsizlik oranı değişkeninin, düzey değerinde durağan olmadığı ve serinin I(1) özelliği gösterdiği elde edilmiştir.

Birim kök sınama sonuçlarına göre ulaşılan bir diğer bulgu ise; Düzey-1 Bölgeleri'nde yoksulluk oranı, nüfus yoğunluğu, net göç hızı ve ilköğretimde

okullaşma oranı değişkenlerine göre yakınsamanın varlığı, işsizlik oranı değişkenine göre ise yakınsamanın yokluğudur.

Pesaran ikinci nesil panel birim kök sınamalarından elde edilen bulgular doğrultusunda, değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerini belirlemek için Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi yapılmıştır.

Tablo 4: Westerlund ECM Panel Eşbütünleşme Sınama Sonuçları

Grup Ortalaması Varyans Oranı / Panel Varyans Oranı	Test İstatistikleri	Bootstrap Prob.
G_t	-6.751	0.000
G_a	-1.899	0.621
P_t	-9.888	0.001
P_a	-5.145	0.023

Not: Maksimum gecikme sayısı 2, döngü sayısı 10.000 olarak alınmıştır.

Tablo 4 içerisine aktarılan Westerlund ECM Panel Eşbütünleşme Testi sonuçları, H_0 yokluk hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Ulaşılan bu bulgu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkiye işaret etmekte, koentegrasyon ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca değişkenler arasında yatay-kesit bağımlılığının bulunması, sonuçların yorumlanması aşamasında bootstrap olasılık değerlerinin dikkate alınmasını önermektedir. G_a , dışındaki grup ortalaması ve panel varyans oranı istatistiklerine göre, kurulan modelde H_0 yokluk hipotezinin reddedilmesi seriler arasında eşbütünleşme ilişkisini desteklemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yapılan çalışmada yoksulluğa neden olduğu düşünülen nüfus yoğunluğu, net göç hızı, ilköğretimde okullaşma ve işsizlik oranı bileşenlerinin etkisi, 2007-2014 zaman dilimi içerisinde Düzey-1 Bölgeleri'ni oluşturan on iki alt bölge ele alınarak incelenmiştir. Panel veri yapısında kurulan model içerisindeki seriler için çözümleme sonuçlarına yatay-kesit bağımlılık testi, birim kök sınamaları ve eşbütünleşme testi olmak üzere üç aşamada ulaşılmıştır. Birinci aşamada yapılan Pesaran CD_{LM} yatay kesit bağımlılık test sonuçları, on iki alt bölge arasında yatay-kesit bağımlılığı olduğunu göstermiştir. Elde edilen bu sonuç, alt bölge yatay-kesit birimlerinden birine gelen bir yoksulluk şokunun diğer bölgeleri de etkilediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla yoksulluğun azaltılmasına yönelik politikaların, İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin birbiriyle etkileşim içerisinde olduğu göz önüne alınarak belirlenmesi gerekmektedir. Ardıl ikinci aşamada yapılan ve yatay-kesit bağımlılığını dikkate alan CADF birim kök sınama sonuçlarına göre; yatay kesitler arasında yoksulluk oranı, nüfus yoğunluğu, net göç hızı ve ilköğretimde okullaşma oranı değişkenleri için yakınsamanın varlığı, işsizlik oranı değişkeni açısından ise yakınsamanın yokluğu elde edilmiştir. Bu bağlamda nüfus yoğunluğu, net göç hızı ve ilköğretimde okullaşma değişkenleri yoksulluğu azaltıcı politikalar için başat öncüller olarak değerlendirilebilir.

Üçüncü aşamada yatay-kesitler arasında ilgileşim olduğu ve birim sayısının, zaman boyutunu aştığı durumlar için önerilen Westerlund ECM panel eşbütünleşme testi yapılmıştır. Sonuçlar; alt bölgeler arasında koentegrasyon ilişkisinin varlığını ortaya koyarak, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Çözümlemeye dâhil olan değişkenlerin uzun dönemli dinamikler açısından birlikte hareket ettiği eşbütünleşme varsayımı, yatay-kesit bağımlılık sonuçlarında belirtilen politika çıkarmasını destekleyici niteliktedir. Ulaşılan çözümleme sonuçları; literatür seçkinde açıklanan Güneş (2009), Tümtaş ve Ergun (2014) tarafından yapılan saha araştırmaları; Çalışkan (2007), Alpaydın (2008), Öztürk (2012) tarafından Türkiye kapsamında yapılan çalışmalar ile benzer sonuçlar türetmiştir.

Yoksullukla mücadeleye içkin nüfusla ilgili olgu, doğal kaynakların kısıtlayıcı olduğuna ilişkin Ricardo'nun 'Rant Teorisi' ve Malthus'un 'Nüfus Teorisi' adlı iki önemli teoriyi düşündürmektedir. Klasik siyasal iktisatçılardan David Ricardo ve Thomas Malthus, teorilerinde arazinin taşıma kapasitesinin ekonominin ölçeği için nihai sınırlayıcı faktör olduğunu söylemiştir. Bu düşünceye göre nüfus yoğunluğundaki artış, tüketim aracılığı ile kaynaklar üzerinde baskılayıcı etki yaratmaktadır. Ancak, yoksulluk ve nüfus arasındaki ilişkiye yönelik politika belirleniminde, sürdürülebilirlik boyutunda nüfusun niceliksel olmaktan ziyade niteliksel yönlerine odaklanılması salık verilebilir. Gerekli olan politika ve düzenlemelerin nüfusun yapısı, durumu, dinamik özelliği gibidemografik değişkenler ile bütüncüllüğü şeklinde yapılması halinde ekonomik büyümeye ivme kazandırıcı, dolayısıyla bu durumun da yoksulluğu azaltıcı sonuçlar yaratacağı öngörülebilir. Ayrıca, Sam (2008)'ın çalışmasında incelediği kapasite yaklaşımının, kalkınma ve yoksulluk benzeşik olgularında çözümsel teknikler üretme süreci içerisinde alternatif bir düşünsel çerçeve olarak değerlendirilmesi görüşü de önerilebilir.

Yoksulluk ve göç arasında olası karşılıklı dual ilişki düşünüldüğünde; kırsal yoksulluk artışının göç hızını artırdığı, artan göç hızının ise sosyo-ekonomik unsurlardan kaynaklı çok boyutlu ve karmaşık ilişkileri içeren yoksulluğun derinleşmesi için itici bir güç olduğu kuramsal olarak kabul edilmektedir. Güneş (2009) çalışmasında, göç ve kentsel yoksulluk ilişkisi çerçevesinde iki temel tez olduğunu varsayar: Birinci tez, göçün kentsel yoksulluğun nedeni olduğu; ikinci tez ise yoksulluk olgusunun bireylerin hareket alanını sınırlayarak göçe engel olduğudur. Kuramsal beklentilerle örtüşen ve çalışmamızdan göç olgusu için elde edilen sonuç, açıklanan birinci tez çerçevesinde değerlendirilmektedir. Sonuç doğrultusunda; kırsal alanlarda çoğun ekonomik kaynaklı unsurlar bireylerin kentlere göç etmesini sağlayarak göç hızını artırmakta, kentlerdeki iş olanaklarının sınırlı ve istihdam artışlarının göç hızından yavaş olması ise yoksulluğu baskılamaktadır. Bu durum klasik göçün nedenlerini doğrulayarak, yoksulluğun göçün nedeni ve sonucu olduğu çevrimsel yapı ilişkisini destekler niteliktedir.

Yoksulluk ve temel eğitim düzeyindeki ilgileşim için çalışmadan elde edilen sonuçlar, söz konusu değişkenler arasındaki bütüncüllüğü ve nedenselliği ifade etmektedir. Bu sonuç, yoksullukla mücadele için alınması gereken eğitim alanındaki politika önlemleri ile örtüşmektedir. Düzeltici ve iyileştirici politika önlemleri arasında toplumun eğitim seviyesinin yükseltilmesi; eğitim sisteminin nicel ve nitel olarak verimliliğe yönelik bir şekilde yürütülmesi; eğitimde kamu ve özel sektörün payının birlikte artışının sağlanması; bölgesel bazda uygulanacak eğitim politikalarının eğitime erişimi kolaylaştıracak nitelikte planlanması; halk eğitim merkezlerinin, yatılı ilköğretim bölge okullarının, okur-yazarlık kurslarının ve mesleki eğitim veren kurumların yaygınlaştırılması önerilebilir.

Çalışmamızdan elde edilen sonuçlar bölgesel düzlemde temel politika çıkarılması olarak; yoksullukla mücadele programlarının nüfus, göç ve eğitime yönelik sosyal politikaları içeren tümleşik bir yapıda aranması gerektiğidir. Ayrıca yoksulluğun çok boyutlu ve karmaşık neden-sonuç yapısının varlığı, değişkenler arasındaki ilgileşime odaklanmayı zorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda yoksullukla neden-sonuç yapısı ilgileşimine sahip olduğu belirtilen nüfus, göç ve eğitim bileşenlerinin sonuçlar açısından değil, nedenler üzerinden tartışılması daha sağlıklı bir yaklaşım olabilecektir.

Kaynakça

- Aktan, Coşkun Can; “Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, *Hak-İş Konfederasyonu Yayını* 2012, ss. 1-13.
- Alpaydın, Yusuf; “Türkiye’de Yoksulluk ve Eğitim İlişkileri”, *İLEM Yıllık*, 3(3) 2008, ss. 49-64.
- Aydın, Halil İbrahim; “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Yoksulluk ve Kalkınma Sorunu: Ekonomi Politik Bir Çözümleme”, iç. Şevket Tüylüoğlu (Ed.), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Sanayileşme ve Kalkınma Çabaları*, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Rapor No. 2015-1, ss.71-85.
- Breusch, Trevor and Adrian PAGAN; “The Lagrange Multiplier Test and its Application to Model Specification in Econometrics”, *Review of Economic Studies*, (47) 1980, pp. 239-253.
- Çağatay, Uluç; “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kurumsal Yapılanma”, iç. Halil İbrahim AYDIN ve Yunus Emre ÖZER (Ed.), *Kalkınma Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar*, Ankara: Orion Yayınevi 2016, ss.343-371.
- Çalışkan, Şadan; “Eğitim-İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2007, ss. 285-308.

- Çalışkan, Şadan; “Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, 2(59) 2010, ss. 89-132.
- Çelikay, Ferdi ve Erdal Gümüş; “Sosyal Harcamaların Yoksulluk Üzerine Etkileri: Ampirik Bir İnceleme”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14) 2014, ss.127-138.
- Donou-Adonsou, Ficawoyi and Kevin SYLWESTER; “Financial Development and Poverty Reduction in Developing Countries: New Evidence From Banks and Mikrofinance Institutions”, *Review of Development Finance* 2016, pp.1-9.
- Ensari, Sıddık; “TÜİK’in Yoksulluk Analizleri Üzerine”, Maliye Finans Yazıları, 24(87) 2010, ss. 9-15.
- Erataş, Filiz; Hayriye, Başçı Nur ve Melih Özçalık; “Feldstein-Horioka Bilmecesinin Gelişmiş Ülke Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi: Panel Veri Analizi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2) 2013, ss. 18-33.
- Eren, Mehmet Vahit; “Türkiye’de Yoksulluğun Azaltılmasında Yoksul Odaklı Turizm Yaklaşımı”, Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu, 28-30 Nisan, Ordu: Ordu Üniversitesi 2011, ss.79-100.
- Ersungur, Mustafa; *Bölgesel İktisat*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi İİBF Yayınları, 2005 Yayın No:219.
- Gündüz, Ali Yılmaz; “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*,5(15) 2006, ss.34-55.
- Güneş, Fatime; “Kentsel Yoksulluk/Dışlanma (mı), Göç ve İstihdam: Eskişehir’de Belediyeden Yardım Alan Haneler”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2009, ss. 449-470.
- Jalilian, Hossein and Colin Kirkpatrick; “Does Financial Development Contribute to Poverty Reduction?”, *The Journal of Development Studies*, 41(4) 2005, pp. 636-656.
- Jamel, Boukhatem; “Assessing The Direct Effect of Financial Development on Poverty Reduction in A Panel of Low- and Middle-Income Countries”, *Research in International Business and Finance*,(37) 2016, pp. 214-230.
- Özgenç, Nazlıhan; “Sürdürülebilirlik ve Yoksulluk İlişkisi”, Yayınlanmamış Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü 2013.
- Öztürk, Mustafa ve Başak Işıl Çetin; “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, *Journal of Yasar University*, 3(11) 2011,ss.2661-2698.

- Öztürk, Lütfü; “Türkiye’de İllerin Yoksulluk Nedeni Olarak Toplam Doğurganlık Hızları: Yatay Kesit Bir Analiz, 1990-2000”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXXI(1) 2012, ss. 193-210.
- Pesaran, M. Hashem; “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, *Working Paper No:0435, University of Cambridge* 2004.
- Pesaran, M. Hashem; “A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence”, *Journal of Applied Econometrics*,(22) 2007, pp. 265-312.
- Sam, Neslihan; “Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXVII(1) 2008, ss.59-70.
- TÜİK, İnternet Adresi:
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloYilSutunGetir.do?durum=a cKapa&menuNo=414&altMenuGoster=1>, Erişim Tarihi: 28.09.2016.
- Tümtaş, Mim Sertaç ve Cem ERGUN; “Göç ve Yoksulluk Kısılacında Yıkılan Bir Kent: Van”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2) 2014,ss. 1-23.
- Üzümcü, Adem; “*Bölgesel Kalkınma, Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) Gelişmeleri (TRB Düzey 1 Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme)*”, iç. Metin Berber; Deniz Özyakışır ve Halil İbrahim Aydın (Ed.), *Bölgesel Kalkınma Üzerine Yazılar*, Ankara: Savaş Yayınevi 2014, ss. 181-213.
- Westerlund, Joakim; “Testing for Error Correction in Panel Data”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, (69/6) 2007, pp. 709-748.
- Yerdelen Tatoğlu, Ferda; *İleri Panel Veri Analizi: Stata Uygulamalı*, İstanbul: Beta Yayıncılık 2013.